

ЗНАЧЕННЯ ЯК ЯДРО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ БАГАТОЗНАЧНОГО СЛОВА

У статті розглянуто основні особливості формування структури значення багатозначного дієслова мовлення та його змістовні характеристики в німецькій мові. Дослідження визначається структурним та кількісним складом значення дієслова.

Ключові слова: значення, сема, семантична структура, полісемія

Турский В.А. Значение как ядро лексико-семантической группы многозначного слова. В статье рассматриваются основные особенности формирования структуры значения многозначного глагола говорения и его содержательные характеристики в немецком языке. Исследование определяется структурным и количественным составом значения глагола.

Ключевые слова: значение, сема, семантическая структура, полисемия

Tursky V. O. Meaning as a centre of lexical-semantic group of multi-meaning word. The article deals with the features of meaning forming of multi-meaning speech verbs and its semantic characteristics in German. The research is determined by structure and quantitative composition of verb meaning.

Key words: meaning, seme, semantic structure, polysemy

Сучасна лінгвістика перебуває у стані постійного дослідження структурних та семантичних особливостей мови. Дослідження семантики є пізнанням мовної картини світу, мовної культури та свідомості, спосіб мислення та пізнання навколишнього світу.

Полісемія, або здатність слова мати два і більше значення, є головною властивістю лексичних одиниць та однією з важливих універсалій мов. За допомогою формальних обмежених засобів розкриваються особливості процесу пізнання світу та потенції мови.

Останнім часом з'явилася низка досліджень, що розглядає питання системної полісемії, формування ядра та ознак полісемії в рамках однієї лексико – семантичної групи. *Актуальність* нашого дослідження полягає у недостатньому ступені виявлення загальних елементів формування ядра ЛСГ та особливостей формування лексико – семантичної структури багатозначного дієслова.

Об'єктом нашого дослідження стала сема мовлення, яка формує ЛСГ, предметом є лексико – семантична структура багатозначного дієслова.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей семантичної структури лексеми в аспектах структурного дослідження мовних явищ. Для досягнення поставленої мети маємо розв'язати такі завдання:

- визначити одиницю дослідження при аналізі семантичної структури,
- описати склад, структуру та ієрархію значень обраної ЛСГ;
- визначити особливості семантичної структури багатозначного дієслова.

Дослідження відбувалося в рамках компонентного (семного) аналізу структури значення мовного знака.

Дієслівна лексика відіграє значну роль в лексичній системі мови і тому привертає увагу багатьох дослідників. Дослідження дієслова як лексико-граматичного класу слів відбувалося з різних точок зору: проводяться аспектологічні дослідження, розглядаються парадигматичні зв'язки дієслів всередині ЛСГ. Значну кількість робіт присвячено вивченню багатозначності саме дієслова. У сучасній мові дієслово посідає перше місце серед частин мови за багатозначністю. Широко розвинута багатозначність є проявом лексико-граматичних властивостей дієслова як частини мови.

«Дієслівні лексичні одиниці, - пише А.М.Кузнецов, – як правило, мають складну системну структуру, в якій ознаки, що відображають предметне лексичне значення, тісно переплітаються з семантичними характеристиками, які розкривають зв'язки дієслівної дії або підпадають їм. Ці суб'єктно - об'єктивні зв'язки дієслова постійно реалізуються в конкретних мовленнєвих висловах, закріплюються в значенні дієслівної одиниці як одиниці номінацій, переходячи в розряд системно-обумовлених семантичних характеристик» [Кузнецов 1979, с.14].

А.П. Чудинов вказує на той факт, що регулярна багатозначність дієслів завжди пов'язана з їхньою семантичною близькістю. Залежно від характеру цієї семантичної близькості вчений виділяє загальні, часткові та спеціальні моделі регулярної багатозначності. Спеціальні моделі охоплюють дієслова однієї лексико-семантичної групи. Їхньою основою є однотипність категоріальних ознак, що саме й об'єднують дієслова в групи. Часткові моделі об'єднують дієслова різних лексико-семантичних груп та ознаки, що є основними, та мають характер диференціальних та асоціативних.

Загальні моделі також охоплюють різні ЛСГ, але в основі цих моделей лежать найбільш загальні елементи дієслівної семантики, що виокремлюють великі семантико-граматичні групи. Зразком цієї моделі є поява абстрактних значень дієслова на основі конкретних та навпаки [Чудинов, 1986 с.24-45].

Найбільш тісний зв'язок спостерігається між полісемією дієслова і семантичними ознаками його основного значення. Будь-який елемент прямого значення може стати основою для формування переносних значень, тому і ймовірність багатозначності дієслова зростає відповідно до багатства його семантичних та асоціативних ознак.

За спостереженнями Н.П.Потапової, у конкретних дієслів вторинних значень, як правило, більше, ніж у абстрактних, а дієслова з широким значенням мають більш розвинуту полісемію, дієслова з вузьким значенням [Потапова 1982, с.63].

Слід відзначити, що, вивчаючи багатозначність дієслівних лексем, дослідники проводять дослідження семантичної структури багатозначних дієслівних лексем на основі аналізу їхньої лексичної сполучуваності на рівні розмежування полісемії та омонімії, розмежування граматичного та лексичного в дієслівній полісемії, співвідношення регулярної багатозначності та функціональної еквівалентності дієслів. Було також зроблено спроби класифікації моделей регулярної полісемії дієслівної лексики, лексико-семантичної класифікації дієслів з широко розвинутою полісемією, розглядалася полісемія окремих класів.

Дослідження полісемії, що проводилися до цього часу, можна умовно поділити на три групи: загальнотеоретичні, за допомогою традиційних лінгвістичних методів, статичні дослідження.

Загальнотеоретичне дослідження багатозначності розглядає полісемію як багатогранне явище на всіх рівнях мови. Такий підхід до вивчення багатозначності розв'язує питання асиметрії мовного знака, причини й джерела виникнення полісемії, смислової структуру багатозначного слова, полісемію й омонімію, лексикографічну обробку значень багатозначного слова, полісемію в контексті.

При аналізі полісемії за допомогою традиційних методів дослідження перед нами постає проблема об'єктивних критеріїв розмежування значень багатозначного слова. Основними методами дослідження при цьому підході є лінгвістичні, психолінгвістичні, логіко – математичні та інші. За М.П. Кочерганом, їх можна звести до двох основних видів: змістовні (визначення та порівняння інтенсивності значень) та формальні (визначення відмінностей у дистрибуції, валентності, трансформаціях та перекладі) [Кочерган 1977, с. 60].

Статичний метод дослідження допомагає виявити середню кількість значень слова, співвідношення кількості значень і довжини слова, залежність кількості значень від приналежності до певного морфологічного класу, співвідношення кількості значень і частоти вживання слова в тексті.

Опис мов, як і будь-який інший підхід до вивчення лексики, передбачає визначення одиниці та принципів дослідження залежно від мети аналізу, визначення аспектів та параметрів дослідження. Одиниця лексикології визначається рівнями дослідження. Аналіз лексичних систем мов, як відомо, має охоплювати дослідження на всіх рівнях лексико-семантичної системи (семному, семемному, лексемному, лексико-семантичної групи, лексико-семантичного поля і тощо.). Отже, дослідження може відбуватися в системі мови на рівні слова, на рівні тематичної та лексико - семантичної групи та на рівні словникового складу мови [Манакин 2004,81]. Опис мови на кожному з цих рівнів і вимагає виділення певних одиниць дослідження у лексичній системі мови та параметрів дослідження.

Прийняття семми за одиницю дослідження при дослідженні лексичних систем мов виокремлює її як конкретну лінгвістичну реальність зі своєю компонентною будовою, визначає її як одиницю пошуку лексичного відповідника при семантичному дослідженні мови, що відображає практичне значення дослідження.

Основним параметром аналізу багатозначних слів ми обрали склад та ієрархію ЛСВ. Але, на думку Ю.Д.Апресяна, визначити абсолютно цю ознаку не можна [Апресян 1974, с. 180]. Значення лексем перебувають у відношенні дифузності, що і визначає семантичну цілісність багатозначного слова. Вісь розбіжності ЛСВ за їх кількісною та послідовною ознакою є також важливим фактором для усвідомлення процесів розуміння мови, оскільки розуміння починається зі сприйняття фонетичного знака слова, з яким у свідомості пов'язане основне значення. Тут вже йдеться не стільки про семасіологічну та ономасіологічну площину дослідження, скільки про індивідуально-мовленнєвий та асоціативний рівень сприйняття мови, який охоплює особливості функціонування та національного сприйняття лексико - семантичних відповідників.

Але в будь-якому випадку джерелом інформації про лексичне значення, його структуру

залишається словникове тлумачення. Однак, словникова стаття не завжди містить об'єктивну та вичерпну інформацію про значення слова. На думку багатьох дослідників, словники складено непослідовно, та вони не завжди подають інформацію в повному обсязі. Відзначаються такі недоліки: По-перше, порядок, в якому подано різні значення, базуються на чомусь середньому між історичним розвитком та логічними відношеннями. По-друге, значення частіше різняться на основі різних контекстів вживання, ніж семантичних розбіжностей. По-третє, список значень є вибіркоким, особливо в двомовних словниках. По-четверте, значення дуже часто визначається словами-замінниками (синонімами, ніж описом відмінних рис). По-п'яте, подання синонімів та антонімів не передає всіх значень, які необхідні для встановлення суміжних сфер. Однак, у процесі аналізу значення, його структури одномовні словники залишаються джерелом важливої інформації про значення, його структуру, приклади вживання, синтаксичні моделі, історичні відомості, переносні та ідіоматичні значення.

На думку Й. Филиппа, лексикографічний метод є найбільш повним методом опису значення слова. Першим етапом дослідження є етап дефініції, який є засобом «ідентифікації значення лексеми, засобом виявлення семантичних інваріантів, засобом розрізнення значення багатозначної лексеми» [Филиппец 1978, с. 366].

Вивчення словникових тлумачень досліджується на площині лексико-граматичної групи, так як «слово при визначенні його значення порівнюється ідентифікатором, словом вузьким за значенням, словом, що належить до тієї ж ЛСГ, але є більш вузьким за значенням і ширшим за обсягом» [Кузнецова 1963, с.207]. Як правило, слово - ідентифікатор є родовим поняттям, і найвищою лексичною одиницею, ядерною лексемою ЛСГ, залежить від неї та доповнює її.

Отже, цілком зрозумілим буде те, що ядром ЛСГ дієслів мовлення буде сема *sich unterhalten*, яка передбачає акт комунікації, передавання інформації. Відповідно до класифікацій обраної лексико-семантичної групи дієслів мовлення ми допускаємо зміну слова - ідентифікатора на *sprechen* або *sagen* через їхню нейтральність у визначенні та особливості лексико-граматичного складу німецької мови (також див. нижче).

Зразком можуть бути такі приклади: *plaudern - sich gemütlich u. zwanglos unterhalten; schwatzen - sich zwanglos mit Bekannten über oft belanglose Dinge unterhalten; lügen - bewusst u. absichtsvoll die Unwahrheit sagen; lallen – mit versagender Zunge, undeutlich artikulierend sprechen; stammeln - aus Unsicherheit, Verlegenheit\ Erregung o. Ä stockend\ stotternd, unzusammenhängend sprechen*.

Тлумачення багатозначного слова викликає особливу складність. Так наприклад, В.О. Андросенко відзначав «неправомірну дрібність» тлумачних словників при виділенні багатозначного слова. Причиною цього є змішування значень та вживання слова, тобто елемент оточення приймається за елемент значення [Андросенко 1991, с. 67].

Відповідно до дослідження класифікації дієслів В.П. Бахтіної дієслова ЛСГ мовлення за їх основним значенням було поділено на три основні групи:

- 1.) дієслова, що позначають саме процес мовлення;
- 2.) дієслова, що позначають процес мовлення і характеризують його в залежно від завдань комунікації;
- 3.) дієслова, що позначають процес мовлення та пов'язані з іншими сторонами життя та діяльності людини [Бахтіна 1965, с. 7].

Перша група дієслів представили собою нечисленний клас нейтральних дієслів. До її складу увійшли дієслова *sagen* (13 значень), *sprechen* (7 значень), *reden* (5 значень), *sich unterhalten* (5 значень). Їхня особливість полягала в тому, що вони демонстрували акт мовлення сам по собі. У лексико-семантичній структурі дієслів цієї групи були відсутні елементи, що позначали будь-який аспект мовлення. Лексико-семантична структура цих дієслів проста, і тому їх можна використовувати як ядро групи. Кожне значення було пов'язане з основним значенням, тобто дієслова цієї групи є прикладом радіальної регулярної полісемії.

Друга група дієслів мовлення об'єднала групу конкретизуючих дієслів та стала за кількісною ознакою найчисельнішою. Основне призначення дієслів цієї групи – конкретизувати комунікативний намір мовця. Спрямованість є основною характеристикою мовленнєвої діяльності, а комунікативний намір мовця є критерієм класифікації мовного акту, мовних дій. Конкретизуючі дієслова залежно від комунікативної мети суб'єкта мовлення поділяються на такі розряди: дієслова повідомлення (напр. *gestehen, berichten, informieren* та ін.); дієслова спілкування (напр. *besprechen, raten, schwatzen* та ін.); дієслова волевиявлення (напр. *absagen, verzichten, erfehlen* та ін.); дієслова емоційного впливу (напр. *schimpfen, sticheln* та ін.); дієслова мовного етикету (напр. *grüßen, gratulieren, wünschen* та ін.).

Розглядаючи лексико-семантичну структуру цих дієслів, можна зробити висновок, що до цієї групи увійшли дієслова переважно з нульовим – першим ступенем полісемії (за умови припущення вербального характеру семи äußern). Дієслова цієї групи з широко розвинутою полісемією передусім багаті зразками радіально - ланцюжкової та радіальної регулярної та нерегулярної полісемії.

Третя група дієслів об'єднує дієслова, які позначають ті сторони мовного акту, що стосуються саме зовнішньої аспекти мовлення. Вони описують манеру мовленнєвої поведінки суб'єкта мовлення, спосіб мовлення, напр. *brummen, heulen, splatzen* та ін. До складу цієї групи увійшли переважно дієслова з полісемією нульового ступеня, оскільки вони переважно позначають відтінок значення.

Отже, аналіз дієслівних одиниць німецької мови свідчить, що полісемія є однією з важливих характеристик мови, вона може виявити особливості формування значення слова та є одним із шляхів розвитку мови. Ці особливості демонструють специфіку формування лексичної системи мови. *Перспективою* дослідження вважаємо зіставне дослідження полісемантів німецької та української мов, що зможе відобразити національну специфіку багатозначних слів в обох мовах.

Література

Андросенко В.О. Соотношение содержательной и формальных признаков при многозначности слова / В.О. Андросенко // Слово в словаре и тексте / Под ред. Ю. И. Сусловой. – М.:Изд-во Моск. ун-та,1991.- С.66-77. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка. / Ю.Д. Апресян -М.:1974. Бахтина В.П. Лексико-грамматическая сочетаемость глаголов речи в русском литературном языке II половины XIX века / В.П. Бахтина Автореф. дис. ... канд. филол. наук.- Воронеж, 1965.- 24с. Кочерган М. П. Лексична сполучуваність і полісемія / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 1977. №5. – С. 57-67. Кузнецов А.М. О семантике глаголов с широкой понятийной основой (на материале английского языка) / А.М. Кузнецов // Исследования семантической структуры слов и их лексической сочетаемости: Сб.науч. тр.-М.: МГПИ им. В.И.Ленина, 1979.- С. 10-21. Кузнецова Э. В. Лексико-семантическая группа слов и методы её описания / Э. В. Кузнецова // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск: НГУ,1963.-208с. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикологии / В. Н. Манакин -К.:Знання,2004.-32бс. Потапова Н.В. О динамических аспектах системы значений глаголов / Н.В. Потапова // Теоретические проблемы деривации.- Пермь, 1982.- С.62-72. Филипец Й. К. К вопросу о семантическом описании лексических единиц / Й. К. Филипец // Вопр. языкознания. – 1978.-№1-С.362-372. Чудинов А.П. Регулярная многозначность в глагольной лексике: Пособие к спецкурсу / А.П. Чудинов - Свердловск: Изд-во Свердл. пед. ин-та, 1986. – 80с.

УДК: 811.133.1'23'271.16 – 055.2

УДІЛОВА Т.М., БОРИСЕНКО О.І.
(Запорізький національний університет)

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ

У статті йдеться про специфіку мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок. Показано, що соціальні параметри впливають на логічність висловлювання, вибір мовних одиниць.

Ключові слова: гендер, гендерна лінгвістика, мовленнєва поведінка.

Удилова Т.Н., Борисенко О.И. В статье речь идет о специфике речевого поведения мужчин и женщин. Продемонстрировано, что социальные параметры влияют на логичность высказывания, выбор языковых единиц.

Ключевые слова: гендер, гендерная лингвистика, речевое поведение.

Udilova T.N., Borysenko O.I. This article is about the specificity of the speech behavior of men and women. It is showed that social parameters influence the logicality of a statement, the choice of linguistic units.

Key words: gender, gender linguistics, speech behavior.

Зміна основ суспільного життя, в якому усе більш зростає роль жінки, обумовлює бурхливий розвиток гендерних досліджень у всьому світі. За словами А. В. Кириліної гендерний чинник, що враховує природну стать людини і її соціальні «наслідки», є одним з важливих характеристик особи і впродовж всього її життя впливає на неї. Гендерні стосунки є важливим аспектом соціальної організації і фіксуються в мові у вигляді культурно обумовлених стереотипів, що має свій відбиток на поведінці людини, в тому числі і мовленнєвій.

Під мовленнєвою поведінкою розуміється сукупність норм і традицій спілкування народу. Під впливом соціальної диференціації в різних сферах і соціальних групах виникають певні особливості мовлення: вікові, професійні, гендерні, та ін. Гендерні особливості мовленнєвої поведінки є об'єктом даної статті, а предмет становить гендерна специфіка спілкування в мережі, а саме на французьких форумах. Мета статті полягає в дослідженні особливостей мовлення чоловіків і жінок на французькомовних форумах.

Завдяки інтенсивній науковій і науково-організаційній діяльності розроблені методологічні основи і накопичено досвід дослідження гендера за допомогою понятійного апарату лінгвістики